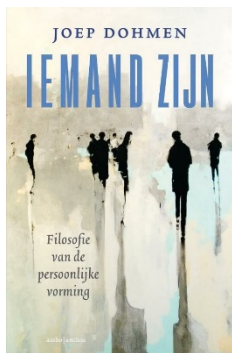

Boekbespreking 'Iemand zijn, filosofie van de persoonlijke vorming'

23 augustus 2023

'Joep Dohmen neemt de lezer in zijn boek ['Iemand zijn, filosofie van de persoonlijke vorming'](#) mee in zijn beschrijving en interpretatie van de klassieke en moderne filosofie met het oog op persoonsvorming en morele zelfzorg. Het gaat om levenskunst en een moderne vorm van Bildung. Vanuit zijn liberale en humanistische visie neemt hij duidelijk stelling.' Emeritus hoogleraar Onderwijspedagogiek Jan Terwel las het, beschrijft de inhoud, maar zet ook zijn vraagtekens. Hij besluit: 'Dit prachtige boek heb ik met veel genoegen gelezen.'

*Deze bespreking verscheen in het lentenummer 2023 van *Pedagogiek*. Joep Dohmen is op [dinsdagavond 28 november te gast in het Rotterdamse Dokhuis](#), de plek waar NIVOZ hoofdbewoner is. Achter [deze link](#) vind je meer informatie.*

Joep Dohmen neemt de lezer mee in zijn beschrijving en interpretatie van de klassieke en moderne filosofie met het oog op persoonsvorming en morele zelfzorg. Het gaat om levenskunst en een moderne vorm van Bildung. Vanuit zijn liberale en humanistische visie neemt hij duidelijk stelling. Zo levert hij felle kritiek op het neo-liberale denken en de daarmee samenhangende maatschappelijke ontwikkelingen.

Dohmens ideaalbeeld van de mens is de vitale, levendige mens. God is dood, we moeten het voortaan zelf doen. Het gaat om zelfzorg, om zorg voor de ziel, maar ook om zorg voor de ander. Je moet je het leven toe-eigenen, want het is jouw leven. Laat je niet verleiden door de verlokkingen van de neo-liberale samenleving. Maak welbewust keuzen op grond van culturele waarden die je hoogacht en neem daarvoor de verantwoordelijkheid. Word ook geen slaaf van je driften of van je carrière.

In termen van 'Models of man' ziet Dohmen de mens vooral als een cultuurwezen. Hij wijst een biologisch determinisme af. Omdat het individu bij Dohmen een dominante plaats inneemt in zijn denken, heeft hij ook weinig op met gemeenschapsdenken en sociaal

determinisme: het gaat om autonomie en bevrijding van het individu. Zo is hij buitengewoon kritisch op het werk van Paul Verhaeghe, die volgens Dohmen het individu wil afschaffen (blz. 438). Ook over het werk van Micha De Winter is hij kritisch als hij schrijft: ‘Helaas verdwijnt het idee van autonomie en persoonsvorming in zijn latere werk uit beeld ten gunste van sociaal engagement’ (blz.115).

Bij het beschrijven en bespreken van de filosofische stromingen en grote denkers, slaagt Dohmen er telkens in om je als lezer te betrekken bij zijn zoektocht. Meestal komt eerst een korte uitnodigende beschrijving waarbij je denkt: ja, zo is het: ‘ik ben een epicurist’. Dan komt de analyse en de kritiek die altijd heel duidelijk en constructief is, dan denk je: ‘dat ik daar zelf niet aan gedacht heb’. Want de epicuristen waren weinig maatschappelijk betrokken. Ze waren zeker niet asociaal, maar wel apolitek, zegt Dohmen (blz. 244). Tenslotte komt de nuancering en geeft hij ook aan hoe hij het waardevolle opneemt in zijn filosofie van de persoonsvorming. Daardoor blijft het spannend, of het nu gaat om Epicurus of de vele andere filosofen uit de geschiedenis van de filosofie of laatmoderne denkers zoals Nussbaum en Neiman. Zijn fenomenologische en hermeneutische aanpak is verleidelijk omdat het de lezer zó meeneemt dat je haast wel móet concluderen ‘Ja, so ist es Auch!’

Steeds terugkerende bronnen van inspiratie zijn vooral Nietzsche, Foucault en Taylor. Maar er komen vele andere auteurs op het toneel zoals Peter Bieri, bijvoorbeeld als het gaat over het leven als reis. Dohmen ziet – misschien tot zijn eigen verrassing – veel overeenkomsten met Langevelds kernthema ‘zelfverantwoordelijke zelfbepaling’. Zelfs de titel van Dohmens boek zou zomaar uit de koker van Langeveld kunnen komen. Zo schreef Langeveld: ‘dat we niet het recht hebben om het kind de rol van het leven voor te souffleren en hem het gras van het leven voor de voeten weg te maaien’, omdat een kind in toenemende mate ‘*zelf iemand wil zijn*’.[\[1\]](#)

Na lezing van dit omvangrijke boek moet je vaststellen dat dit alleen door een auteur als Joep Dohmen kan worden geschreven met zijn brede kennis van de filosofie en zijn levenservaring. Zijn kernthema’s komen niet alleen uit de studeerkamer, maar ook uit zijn eigen levensverhaal. Heel duidelijk zien we dat waar het gaat over de wil, de motivatie en de discipline, daarmee heeft hij zelf geworsteld als leerling op het gymnasium.

Uiteindelijk komt alles bij elkaar in een schitterend slothoofdstuk. Daarin komt een paragraaf voor als ‘Kwetsbaarheid en speelruimte’, daarin verwijst hij naar de film *Sorry We Missed You* (2019) van de Britse regisseur Ken Loach. Daarin zien we hoe een gewoon gezin gemangeld wordt door de vrijemarkteconomie. In de paragraaf ‘Mijn vormingsideaal in een notendop’ benadrukt Dohmen nogmaals dat de meeste jongeren lijden aan een diepe bestaansonzekerheid en dat het schort aan een geloofwaardige pedagogische missie.

Als het gaat over ‘Het leven als reis’ dan draait alles om het cultiveren en opbouwen van een innerlijk leven, dat tot uitdrukking komt in (zelf)verantwoordelijke handelingen. Als we het leven opvatten als reis, dan moeten we ook denken aan een reis naar binnen, de ontwikkeling

van onze innerlijke houding tijdens ons leven. In die reis, zegt Dohmen, wordt beslist over een vervuld leven of een leven met spijt.

Dan denk je na bijna 800 pagina's: nu is het klaar. Maar dan komt er toch nog een slotverhandeling over spijt. Wie verder leest wordt ook dan weer beloond met dit doorleefde essay over spijt dat eindigt in dankbaarheid: 'Zelfvervulling betekent dat je niet blijft hangen in de spijt, maar dat je dankbaarheid ervaart voor de kans die het leven je geboden heeft om tenslotte iemand te zijn' (blz. 748).

Het boek bevat veel herhalingen, maar ik heb dat nergens als storend ervaren, omdat de centrale boodschap steeds in een andere context aan de orde komt. Dohmen lijkt zijn kennis van de jongeren en van de jeugdcultuur vooral te ontleen aan eigen ervaring en zijn werk als docent aan het gymnasium en hoogleraar aan de universiteit. Misschien kunnen we hierbij spreken van een soort 'dagelijkse fenomenologie'? Toch zou ik het interessant gevonden hebben om juist daar meer over te weten. Wat de rol is geweest van de levensverhalen van de studenten in het boek. Hij liet zijn studenten essays schrijven over hun leven en hun dromen voor de toekomst. Ik mis de expliciete beschrijving en analyse van die levensverhalen, kortom: ik mis de stem van de jongere.

Joep Dohmen is een uitgesproken normatief filosoof met een missie. Hij kiest duidelijk positie als het gaat om politieke of morele dilemma's. En passant heeft hij ook een opvatting over pedagogiek en psychologie. Zo is pedagogiek in zijn ogen een 'normatieve wetenschap'. Psychologen zijn het daar vaak roerend mee eens, dan kunnen zij dat probleem mooi doorschuiven naar de pedagogische wetenschappen.^[2] Dohmen lijkt weinig oog te hebben voor het gevaar van een normatieve wetenschap, van wetenschappers die hun persoonlijke (geloofs-) overtuiging als wetenschap aan de man proberen te brengen.

Dohmen heeft zeker oog voor de maatschappelijke context zoals blijkt uit zijn kritiek op het neoliberale stelsel en het bijbehorende mensbeeld. Het liberale denken is gecorrumpeerd door de alliantie met het kapitalisme. Hij wil het echte liberalisme redden uit de klauwen van de losgebroken tijger van het kapitalisme. Toch valt het op dat hij weinig aandacht heeft voor een sociologische analyse van onze maatschappij en van de sociale ongelijkheid in het onderwijs.

In het verlengde hiervan spreekt Dohmen vrijwel nergens over het onderwijs als stelsel, als structuur en producent van ongelijkheid. Verschillen in onderwijskansen zijn een gegeven, het lijkt bij Dohmen vooral te gaan om innerlijke vrijheid en identiteit. Het gaat om bestaansethiek en levenskunst, maar zijn dat niet de 'luke dingen' van de mensen die alles al hebben?

Als het gaat om de vormingscrisis in het onderwijs en de opkomst van Bildung, valt een zekere onevenwichtigheid op in de keuze van rapporten, bundels en auteurs. Op blz. 122 staat een zeer beknopt overzicht van onderwijsvernieuwingen vanaf de jaren zeventig. Het rapport van Paul Schnabel *Ons onderwijs2032* uit 2016 en het recente rapport van Edith Hooge *Later selecteren, beter differentiëren* van de Onderwijsraad uit 2021 worden ook genoemd. Dohmen

spreekt vervolgens uitgebreid over de inhoud en het ‘tragische echee’ van *Ons Onderwijs2032*. Maar we lezen verder niets meer over het recente rapport van de Onderwijsraad over uitstel van selectie en een driejarige brugperiode. Dat zie ik als een omissie in dit boek.

Daarom eindig ik met een vraag: is het zo dat persoonsvorming en aandacht voor ongelijke kansen in het onderwijs niet samengaan? Het is mij opgevallen dat sommige wetenschappers in de pedagogiek die persoonsvorming hoog in het vaandel hebben, weinig aandacht besteden aan sociale ongelijkheid, laat staan dat zij in hun onderzoek op zoek gaan naar structurele oplossingen. Als dit inderdaad onderdeel is van de idee van Bildung in de moderne definitie van Dohmen, dan zou dáár de discussie over moeten gaan. Bij Dohmen ontbreekt een analyse over Bildung versus Ausbildung. Daarmee vermijdt hij een discussie over de tweedeling in onderwijs en samenleving. Is Ausbildung voor de vmbo’ers en Bildung voor de gymnasiasten of is Bildung er voor iedereen? En als Bildung voor iedereen is, wat betekent dit dan voor het Nederlandse onderwijsstelsel?

Jan Terwel is emeritus hoogleraar Onderwijspedagogiek aan de Vrije Universiteit van Amsterdam.

[1] M.J. Langeveld (1967). *Scholen maken mensen*, zie blz. 44 voor het citaat. En in *Beknopte Theoretische Pedagogiek*, (1965), komt ‘Iemand zijn’ vele malen voor zoals op blz. 99, 121, 149, 155.

[2] Een klassiek voorbeeld van normatieve pedagogiek zien we bij Herman Bavinck (1904). *Paedagogische Beginselen*, Kampen: Kok, 1904.

<https://nivoz.nl/nl/boekbespreking-iemand-zijn-filosofie-van-de-persoonlijke-vorming>